

УДК 37:33(477.8)(“18”/50”19”)

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ У ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТЬ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

Гіптерс Зінаїда Василівна,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної роботи та суспільних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Анотація. Розглядаються проблеми розвитку економічної освіти дітей і молоді в Галичині ХІХ – першої половини ХХ століть: економічні, культурні та педагогічні передумови. Об'єктивні обставини на сучасному етапі вимагають залучення теоретичних та організаційних надбань попередників у сфері кооперації до освітнього і державотворчого процесу, основою якого є динамічна економіка.

Ключові слова: Галичина, економічна освіта, кооперативне навчання.

Формул: 0; рис.; 0, табл.; 0, бібл.: 15.

DEVELOPMENT OF ECONOMIC EDUCATION IN GALICIA IN THE XIX – FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY: SOCIOCULTURAL AND THEORETICAL-PEDAGOGICAL PRECONDITIONS

Hipters Zinaida,
Doctor of Pedagogic Sciences,
Professor of Social Work and Social disciplines
of the Lviv Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Abstract. In the paper the problem of economic education of children and youth in Galicia XIX – early XX century: economic, cultural and educational background. The most significant contribution to the Ukrainian national revival on the basis of the professional schools have made society “Enlightenment”, “Native School”, “Audit Union of Ukrainian Cooperatives”, “International trade”, “Farmer”, “Maslosoyuz” and others. They have a common goal but at the same time, significant differences in the content and structure of vocational training, organizational and pedagogical forms management. The methodological bases of social and economic conditions, the regulatory framework of their functioning at different stages of history had its own peculiarities. Objective circumstances at the current stage require the use of theoretical and organizational achievements of predecessors in sphere cooperation in the educational process and the process of creating a statehood, which is based on a dynamic economy.

Keywords: Galicia, economic education, cooperative learning.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 15.

РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ГАЛИЧИНЕ В ХІХ – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХХ ВЕКОВ: СОЦІОКУЛЬТУРНЫЕ И ТЕОРЕТИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ

Гиптерс Зинаида Васильевна,
доктор педагогических наук,
профессор кафедры социальной работы и общественных дисциплин
Львовского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: gipterszina@gmail.com

Аннотація. Рассматриваются проблемы развития экономического образования детей и молодежи в Галичине в XIX – первой половине XX веков: экономические, культурные и педагогические предпосылки. Объективные обстоятельства на современном этапе требуют привлечения теоретических и организационных достижений предшественников в сфере кооперации к образовательному процессу и процессу создания государственности, основой которого является динамичная экономика.

Ключевые слова: Галичина, экономическое образование, кооперативное обучение.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 0; библи.: 15.

Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в економіці України вимагають відродження кооперативних традицій, залучення потужного потенціалу національної кооперативної думки до організації економічного і соціального поступу. Це, на нашу думку, зумовлює актуальність проблеми економічних, соціокультурних та теоретико-педагогічних передумов виникнення і розвитку економічної освіти в Галичині XIX – першої половини XX століть.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Аналіз архівних джерел, праць визначних українських педагогів, істориків, соціологів, політологів дає підстави стверджувати, що господарське, соціокультурне, освітнє життя Галичини означеного періоду підпорядковувалося інтересам чужоземних володарів, оскільки Галичина до 1918 року належала до Австро-Угорщини, а після розпаду ЗУНР з 1919 року до 1939-го перебувала у складі Польщі.

У соціально-економічному плані Галичина мала аграрний характер із незначним накопиченням капіталу, слабо розвинутою торгівлею, низьким рівнем урбанізації, найнижчими заробітками і найвищим відсотком надлишкової робочої сили, була однією з найвідсталіших частин імперії, в якій 80% населення було неписьменним. Це істотно позначилося не тільки на економічному, соціокультурному становищі українського населення краю, а й на рівні його освіти, змісті відповідних педагогічних ідей того часу. Важливі дослідження того періоду подають М. Грушевський, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, К. Левицький, І. Франко.

У розвиток кооперативної думки, формування ідеології кооперативного шкільництва особливо вагомий внесок зробили І. Бариліак, Р. Білинський, Д. Великанович, М. Галушинський, А. Жук, А. Качор, К. Коберський, Д. Коренець, А. Кушинський, К. Левицький, О. Луцький, І. Лучишин, Павликовський, М. Росткович, М. Туган-Барановський, Є. Храпливий, І. Филипович, І. Ющишин та ін. Вони розробляли теоретико-методологічні й педагогічні положення щодо становлення і функціонування кооперативного шкільництва в Галичині. За часів незалежності України дослідження різних аспектів освіти і виховання в Галичині здійснили І. Воробець, Т. Завгородня, С. Злупко, О. Ковальчук, І. Курляк, З. Нагачевська, Б. Ступарик, М. Чепіль, інші вчені.

Мета дослідження – аналіз стану економічних, соціокультурних і теоретико-педагогічних передумов розвитку економічної освіти в Галичині XIX – першої половини XX століть. «Аграрний край – бідний край!» – якимось висловився відомий український економіст Володимир Навроцький. У цих словах – багатовимірною правдою, однак це не означало, що промисловість у Галичині не робила певного поступу, який охоплював переважно легку, харчову і видобувну галузі. Метало-

обробна промисловість посідала останнє місце у промисловості краю [1, с. 30–31]. Порівняно швидко розвивалися дві галузі економіки: це видобуток нафти і залізничне будівництво.

Проте економічне зростання мало однобічний характер, бо давало вигоду передусім власникам чужинських капіталів і посилювало колоніальний статус Галичини. Таке становище спонукало українське населення, його інтелектуальних лідерів шукати вихід із колоніального пригнічення, використовуючи економічні та суспільно-політичні важелі. Австрійські реформи початку XIX століття хоч і мали невелике практичне значення, усе ж багато зробили для морального піднесення українців, дали надію, розбудили енергію для боротьби за ліпше майбутнє. Велику роль у цьому відродженні відіграло молоде українське духовенство, серед якого було багато освічених осіб, що дбали за національні інтереси.

Результати дослідження. Історія економічної освіти в Галичині бере початок ще в першій чверті XIX століття. У зв'язку з розвитком ринкових відносин і початком індустріалізації краю зростали потреби торговельних закладів у підготовці фахівців, що спонукало до організації фахового навчального закладу – реальної школи (1825 р.), яка готувала «до наук комерційних та реальних». Через 10 років вона отримала статус Академії реальної і торговельної, яка 1844 року, після приєднання будівельного факультету університету, перетворена в Академію технічну, пізніше – у Львівську політехніку [2, с. 87]. В її складі спочатку було і торговельне відділення, однак 1853 року воно було перетворено в середню торговельну школу – єдиний тоді середній навчальний заклад у Галичині, що готував фахівців комерційної справи. Школа проіснувала недовго, адже більшість потрібних торговлі спеціалістів готували самі купці через систему учнівства. Крамарі, рахівники, товарознавці набували фахових знань безпосередньо у крамницях і на торговельних складах.

Так працювала на перших порах і «Народна Торгівля» – перший український споживчий кооператив, метою якого, водночас з організацією гуртової торгівлі та забезпеченням товаром українських крамниць при читальнях, у громадах і парафіях, а також приватних, були «підготовка й виховання посередника між продаючим та купуючим, то є громади наших, українських купців» [2, с. 88].

Середина XIX століття була переломним етапом суспільно-політичної боротьби в Галичині, яка стала осередком українського національного руху. У 1870–1980-х роках серед прогресивної інтелігенції краю зароджувались ідеї, в яких містилися конструктивні поради, спрямовані на залучення збіднілих селянсько-ремісничих верств до економічної самочинності [3, с. 74–94].

Це сталося завдяки новій генерації українського громадського життя, яку очолили сини священників, учителів, а трохи згодом і сини селян. Як пише І. Витанович, «переконавшись, що без визволення головного носія національності з духового й соціального полону, з темноти й лихви марні й нереальні будь-які дальші культурні й політичні амбіції», вони упевнилися, що «з бідним політики робити не можна». Вони виразніше побачили тісну пов'язаність національного й соціального переплетення «інтересів, ...що доведеться почати і витримати важку боротьбу з супротивними силами, і спиратися в ній на власні об'єднані сили» [4, с. 134].

Відомий культурно-освітній діяч М. Галущинський зазначав, що «...народ і українське селянство гине у безпросвітній тьмі. ...причиною цього становища є відсутність власного державного організму, а пануючі над нами народи затемнюють нашу національну ідею... Доки ми не змінимо того стану, не усвідомимо і не просвіtimo наші широкі маси, доти ми не зможемо мати сильної надії на краще і ясне майбутнє» [5, с. 20]. Досліджуючи загальний стан розвитку шкільництва Галичини означеного періоду, професор Б. Ступарик наводить сумну статистику: станом на 1900 рік у Галичині не існувало жодної п'ятирічної, шестирічної або виділової школи з українською мовою навчання (виділової школи – здебільшого трирічної школи, програми яких включали знання з предметів, необхідних для роботи у промисловості та сільському господарстві). Багато міст узагалі не мали українських шкіл [6].

Після закінчення Першої світової війни, незважаючи на насилля і поневолення українського народу іноземними загарбниками, прогресивні педагоги Галичини відстоювали й розвивали національну ідею, ідеї гуманної педагогіки, які поширювалися на фахове шкільництво, зокрема кооперативне. В аспекті методології проблеми такий підхід, на наш погляд, є надзвичайно важливим. Він спрямовує на висвітлення ідеї економічної освіти і, зокрема, кооперативного шкільництва та її розробку такими яскравими його представниками, як С. Бородаєвський, І. Витанович, Ю. Дзерович, К. Коберський, Д. Коренець, у контексті соціального, національного й педагогічного гуманізму. Та і саме поняття «кооперація», під таким кутом зору, віддзеркалює гуманізм взаємин людей, спільноти.

Класик економічної теорії М. І. Туган-Барановський зазначав, що кооперація є формою соціального компромісу і містить можливість найширшої волі, де відсутня примусова влада. Водночас це й важливий чинник загальної гармонії розвитку суспільства, розв'язання суперечностей сучасності: кооперації притаманний великий заряд моральності, гуманності [7, с. 219].

Виникнення кооперативного руху й кооперативного шкільництва в Галичині було зумовлено передусім економічними й соціокультурними чинниками. Відповідно до характеру діяльності й завдань, які вони перед собою ставили, кооперативні об'єднання регіону були різних форм: споживчі, кредитні, сільськогосподарські, промислові, житлові та ін. Відомо, що перші кооперативи в Галичині почали виникати після 1873 року, коли було видано австрійський закон,

що дозволив відкривати товариства легально. Ці кооперативи об'єднували громадян здебільшого за національною ознакою. Перше українське кооперативне товариство було відкрите у Львові 1883 року, а 1908-го в Галичині було 180 різних українських кооперативів. Особливо динамічно розвивалася сільськогосподарська й кредитна кооперація, 1911-го в регіоні було 3 251 кооператива, із них – 2 672 кредитні [8, с. 204].

У цьому контексті проблему розглядав і Б. Мартос, який зазначав: «Кооперативний рух так само, як і політичний, і професійний, і національний, має свої особливі завдання. Але ідеал – той самий: визволення від експлуатації, від будь-якого поневолення, утворення умов, які найбільше сприяють розвитку особи й нації, матеріальному й духовному поступу людства» [9]. Ця мета базувалася на колективній (груповій) формі власності й досягалася через організаційну, громадську, освітню діяльність кооперативів у формі пропаганди та агітації, просвітництва, через законодавчу ініціативу, матеріальне і трудове сприяння, утворення й розвиток специфічних громадсько-господарських організацій [10].

Особливість економічної освіти в Галичині полягала в тому, що здійснювалася вона шляхом кооперативного шкільництва, яке виникло на базі торговельного. Зміст сучасного поняття «економічна освіта», за твердженням академіка С. Гончаренка, це – «підготовка спеціалістів з планування, обліку, фінансів та інших напрямів економічної роботи в народному господарстві, а також для науково-педагогічної діяльності в галузі економічних наук» [11, с. 111].

Виявляючи соціокультурні й теоретико-педагогічні засади виникнення кооперативного шкільництва в Галичині означеного вище періоду, ми у своєму дослідженні виходимо з концептуального положення, згідно з яким суперечності є першоджерелом, причиною розвитку, вони неодмінно властиві всім процесам і явищам.

Огляд численної суми фактів, які містяться в архівних матеріалах, історичній, економічній, правовій, педагогічній літературі, засвідчує, що виникнення і розвиток кооперативного руху в регіоні наприкінці XIX століття зумовили появу певних суперечностей. Однією з них була така: необхідність функціонування різних за змістом і формами кооперативних об'єднань і культурно-освітня невідповідність широких мас українського населення до сприйняття нових соціально-економічних ідей, їх реалізації у власних інтересах. Розв'язання цієї суперечності прогресивні громадські й культурно-освітні діячі Галичини шукали у створенні національної системи фахового шкільництва, в якому особливе місце посідало кооперативне.

Такий підхід діалектично взаємопов'язаний з іншою важливою методологічною засадою, а саме: урахуванням національних рис характеру, ментальності, архетипу українця, який, за визначенням Я. Яреми, володіє всіма ознаками інтраверта [12]. Ця обставина знайшла свій вияв у культурі морального добра, внутрішній красі, релігійній і національній толерантності, отже, гуманності. Відповідно до психологічного складу народу, його самобутньої культури, як

це доводять С. Балей, Д. Коренець, О. Кульчицький, І. Ющишин, Я. Ярема та інші, має складатися система виховання, освіти.

Науковий підхід до розуміння проблеми кооперації й розбудови кооперативного шкільництва суттєво сприяє розв'язанню суперечності між індивідуальними і суспільно-громадськими інтересами особистості. Як справедливо зазначав М. Туган-Барановський, кооперація виступає не лише соціальним компромісом, а і як загальна гармонія, вищий тип суспільної організації, отже, перший чинник розв'язання всіх протиріч сучасності [13].

У цьому контексті актуальним предметом наукової дискусії залишається питання про вплив західноєвропейської цивілізації на розвиток української культури, кооперативного шкільництва Галичини. Ми вважаємо, що неупереджений історико-педагогічний погляд на цю проблему не може відкидати деяких позитивних моментів процесу діалогу культур, який з об'єктивною необхідністю відбувався між галицькими українцями і представниками інших народів. Розробка українськими освітянами теоретико-методологічних засад становлення кооперативного шкільництва в Галичині вимагала певного запозичення соціокультурних і педагогічних ідей західноєвропейських учених, які на той час мали більш вагомий науково-теоретичні здобутки.

Це пояснюється активним індустріальним розвитком і цивілізаційними процесами країн Західної Європи. Б. Мартос писав, що він «...під час своїх подорожей знайомився на місці з діяльністю кооперативних організацій різного роду в Німеччині (Берлін, Дрезден, Ляйпціг, Регенсбург, Мюнхен, Нюрнберг, Гамбург, Страсбург), Чехословаччині (Прага, Колін, Градець Кральове, Мл. Болеслава, Мнихово Градище, Клятови, Дражище), у Бельгії (Брюссель, Гент, Остенде), Франції (Париж, Кань-Сюр-Мер, Лезарк), Швейцарії (Женева, Базель), – а всього відвідав більше 70 кооперативів» [9].

Практикою виховання та економічної освіти, і, зокрема, кооперативного шкільництва, активно цікавилися в інших народів Д. Коренець, А. Кущинський, В. Левинський. Цим питанням, як відомо з наукових джерел, були присвячені наукові конференції 1927 року у Стокгольмі, 1930-го – у Відні, а 1932-го – у Нойдорфі (Швейцарія). У роботі останньої брав участь і доповідь доктора Фошера суттєво доповнив Д. Коренець у виступі «Міжнародне кооперативне виховання, його мета і методи» даними про виховну працю українського кооперативного шкільництва.

Після повернення з-за кордону він підготував розширений звіт про роботу конференції й опублікував його в часописі «Кооперативна Республіка». Ґрунтовне дослідження розвитку кооперативного руху й освіти за кордоном здійснили В. Левинський у праці «Освітня праця за границею», А. Кущинський у статті «Принципи організації кооперативно-освітньої діяльності», К. Коберський у «Кооперативному букварі» [5, с. 26–27].

Глибоке усвідомлення і критичне переосмислення освітянами Галичини провідних ідей кооперативної теорії західноєвропейських учених, основних напрямів і видів діяльності кооперативних товариств з ча-

сом було втілене у змісті, формах і методах культурно-освітньої практики, організації навчальних закладів, побудові навчальних планів, програм тощо. До прикладу, враховуючи досвід кооперативно-освітньої діяльності таких країн, як США, Франція, Німеччина, Швейцарія, Бельгія, Фінляндія, Австрія, галицькі освітяни виділяли в ній такі три провідні напрями:

1) піднесення загальноосвітнього і культурного рівнів учасників кооперативного руху і широких верств суспільства;

2) розповсюдження кооперативних ідей;

3) підготовка фахових працівників відповідно до потреб, виду кооперації [10].

Усвідомлення теоретичних питань економічної освіти, пов'язаних із визначенням видів кооперації, допомагало прогресивним педагогам Галичини знаходити адекватні форми її діяльності й влаштовувати широкомасштабні культурно-освітні заходи. До прикладу, споживча кооперація запроваджує різні форми кооперативної діяльності, а також проведення свят спільно з «Просвітою» і «Рідною Школою»; організовує спільні кооперативні курси з центральним Ревізійним Союзом Українських Кооперативів (РСУК) або місцевими кооперативними організаціями. Кредитна кооперація відповідно до специфіки своєї діяльності надає фінансову допомогу кооперативним та іншим організаціям.

Зазначимо, що певні запозичення українськими освітянами соціокультурних і педагогічних ідей зі спадщини представників західноєвропейської думки були обмеженими, критичними і не могли компенсувати потреби самостійного пошуку, розробки теоретичних проблем розвитку національного кооперативного шкільництва. З цього приводу Д. Коренець наголошував на необхідності власних кооперативних шкіл. «Ми повинні їх собі самі створити, щоб вони наскрізь були наші, приноровлені до потреб нашого господарського життя. Того, що воно вимагає, не дадуть нам школи чужі нам духом і провідною ідеєю, тільки свої рідні. То ж усякими силами ми повинні їх творити» [14].

Зусиллями багатьох громадських, культурно-освітніх діячів Галичини була створена система національної економічної освіти – кооперативного шкільництва, яка мала сприяти відродженню і розвитку своєї рідної культури. Провідними в тогочасній педагогічній думці були ідеї народності, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу. Серед особливостей економічної освіти, українського кооперативного шкільництва, на наш погляд, у Галичині було те, що його становлення відбувалося в умовах відсутності держави. Тривалий час (до 1869 року включно) для українців Галичини практично не існувало конституційних прав на вільний розвиток, а право на утворення кооперативів дагується лише 1873 роком, яке значною мірою було декларативним.

Перманентні політичні процеси щодо українців галицького регіону також негативно впливали як на процес становлення національного шкільництва взагалі, так і на розвиток кооперативного зокрема.

Нівелювалася сама ідея національного виховання, а саме – виховання історією. Істотної руйнації зазнали й віковічні традиції, соціально-економічні, культурні зв'язки з українцями, які перебували під владою Російської імперії, що негативно позначалося на впровадженні в освітню практику ідей народності, культуровідповідності, інтеграції і диференціації.

З цією особливістю пов'язана й така: ініціювання й поширення ідей кооперативного шкільництва відбувалося переважно не на урядовому рівні, а на рівні громадського сподвижництва. Прогресивні громадські й культурно-освітні діячі Галичини були свідомі того, що на шляху розбудови кооперативного шкільництва відкривається реальна можливість матеріального й духовного відродження, знаходження і самоствердження національної ідентичності [15].

Особливістю економічної освіти молоді в Галичині рельєфно окреслилася й така: змістом програм, планів, усією діяльністю закладів освіти пріоритет віддавався підготовці кадрів для роботи в кооперативах сільськогосподарського типу, що було зумовлено станом аграрних відносин регіону.

Висновки. Дослідження передумов виникнення економічної освіти в Галичині на ґрунті кооперативного шкільництва дає підстави для висновку, що його розвиток відбувався передусім на основі громадсько-педагогічного сподвижництва. Найбільш суттєвий внесок у справу українського національного відрод-

ження на засадах фахового шкільництва зробили товариства «Просвіта», «Рідна Школа», «Ревізійний Союз Українських Кооперативів», «Народна Торгівля», «Сільський Господар», «Маслосоюз» та ін. Вони мали спільну мету, але водночас і суттєві відмінності у змісті та структурі професійного навчання, організаційно-педагогічних формах, управлінні. Методологічні засади, соціально-економічні умови, нормативно-правова база їхнього функціонування на різних історичних етапах мали свою специфіку. Організатори економічної освіти наголошували на таких основних педагогічних ідеях, як безперервність навчання, що становить фундамент ступеневої професійної освіти; принцип природовідповідності в його взаємозв'язку з віковими особливостями, а також із генетичними здібностями й обдарованістю дитини; професійна орієнтація як умова ефективної підготовки фахівця; творче використання принципу єдності теорії і практики у фаховій підготовці молоді; виховуюче навчання як домінанта у становленні фахівця; національна ідея, традиції, звичаї, ментальність народу як основа виховання особистості громадянина, не відкидаючи при цьому загальнолюдських духовних цінностей і надбань. Об'єктивні обставини на сучасному етапі вимагають залучення теоретичних і організаційних надбань попередників у сфері кооперації до освітнього та державотворчого процесу, основою якого є динамічна економіка.

Список використаної літератури

1. Злупко С. М. Економіка Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст. : тексти лекцій / С. М. Злупко. – Львів : ЛДУ, 1992. – 160 с.
2. Бабенко С. Г. Споживча кооперація України: історичні та соціально-економічні аспекти / С. Г. Бабенко, В. М. Аліман, В. В. Апопій та ін. – Київ : «Вісті Центральної спілки споживчих товариств України», 1996. – 192 с.
3. Бондарчук І. Роль вчителя в розвитку Стрийщини / І. Бондарчук // Стрийщина : регіональний збірник. – Нью-Йорк : НТШ. Український архів, 1980. – С. 354–363.
4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк : Товариство Української кооперації, 1964. – 624 с.
5. Гіптерс З. В. Економічна освіта молоді в Галичині XIX – першої половини XX століть: теорія, досвід, персоналія : монографія / З. Гіптерс. – Львів : ЛБІ НБУ, 2006. – 220 с.
6. Ступарик Б. М. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772–1939 рр.) / Б. М. Ступарик, В. Д. Моцюк. – Коломия : Вік, 1995. – 173 с.
7. Раковський Й. Гадки про відбудову нашої кооперації на селі / Й. Раковський // Кооперативна Республіка. – 1931. – № 3. – С. 87–91.
8. Кооперація // Українська радянська енциклопедія : у 13 т. / під ред. М. П. Бажана. – Київ : АН УРСР, 1962. – Т. 7. – С. 202–204.
9. Мартос Б. Теорія кооперації : курс лекцій : у 3 ч. / Б. Мартос. – Регенсбург-Берхтесгаден : Український Технічно-Господарський Інститут, 1947. – Ч. 3. – 165 с.
10. Бабенко С. Г. Історія кооперативного руху : підручник для кооперативних вузів / С. Г. Бабенко, С. Д. Гелей, Я. А. Гончарук та ін. ; Укоопспілка. Львівська комерційна академія. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 410 с.
11. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
12. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах / Я. Ярема. – Львів : Накладом автора, 1937. – 77 с.
13. Туган-Барановський М. І. Політична економія / М. І. Туган-Барановський. – Київ : Наукова думка, 1994. – 264 с.
14. Коренець Д. Торговельно-кооперативне шкільництво в Польщі / Д. Коренець // Кооперативна Республіка. – 1931. – Ч. 7–8. – С. 254–262.
15. Павлик М. Що тепер діяти? Письмо М. Павлика до з'їзду Русько-української радикальної партії з 22.09.1902 р. і додаток / М. Павлик. – Чернівці : Друкарня товариства «Руська Рада», 1903. – 11 с.

References

1. Zlupko, S. M. (1992). *Ekonomika Halychyny v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.* [Galicia's economy in the second half of XIX – early XX century]. Lviv : LDU [in Ukrainian].
2. Babenko, S. H., Aliman, V. M., Apopii V. V. et al. (1996). *Spozhyvcha kooperatsiia Ukrainy: Istorychni ta sotsialno-ekonomichni aspekty* [Consumer cooperation Ukraine: Historical and socio-economic aspects]. Kyiv : «News Central Union of Consumer Societies of Ukraine» [in Ukrainian].
3. Bondarchuk, I. (1980). *Rolvchytelia v rozvytku Stryishchyny* [The role of teachers in Stryi District]. *Rehionalnyi zbirnyk "Stryishchyna" – Regionalcollection "Stryi District"* (pp. 354–363). New York : NTSh. *Ukrainskyi arkhiv* [in USA].
4. Vytanovych, I. (1964). *Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu* [History of Ukrainian cooperative movement]. New York : *Tovarystvo Ukrainskoi kooperatsii* [in USA].
5. Hipters, Z. V. (2006). *Ekonomichna osvita molodi v Halychyni XIX – pershoi polovyni XX stolit: teoriia, dosvid, personalii* [Economic education of young people in Galicia XIX – early XX century: theory, experience, personalities]. Lviv : LBI NBU [in Ukrainian].
6. Stuparyk, B. M., & Motsyuk, V. D. (1995). *Ideia natsionalnoi shkoly ta natsionalnoho vykhovannia v pedahohichnii dumtsi Halychyny (1772–1939 rr.)* [Idea of national schools and national education in educational thought Galicia from 1772–1939]. Kolomyia : Vik [in Ukrainian].
7. Rakovskiy, I. (1931). *Hadky pro vidbudovu nashoi kooperatsii na seli* [Idea of rebuilding ourrural cooperatives]. *Kooperatyvna Respublika – Cooperative Republic*, 3, 87–91 [in Ukrainian].
8. Bazhan, M. P. (Eds.) (1962). *Kooperatsiia* [Cooperation]. *Ukrainska radianska entsyklopediia – Ukrainian Soviet Encyclopedia*. (Vols. 7), (p. 202–204). Kyiv : AN URSR [in Ukrainian].
9. Martos, B. (1947). *Teoriia kooperatsii* [Cooperation Theory]. (Part 3). Regensburg-Berchtesgaden : *Ukrainian Technical and Commercial Institute* [in Germany].
10. Babenko, S. H., Helei, S. D., Honcharuk, Ia. A. et. al. (1995). *Istoriia kooperatyvnoho rukhu* [The history of the cooperative movement, cooperative]. Lviv : *Instytut ukrainoznavstva NANU* [in Ukrainian].
11. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
12. Yarema, Ya. (1937). *Ukrainska dukhovnist v yii kulturno-istorychnykh vyiavakh* [Ukrainian spirituality in its cultural and historical aspects]. Lviv : *Nakladom avtora* [in Ukrainian].
13. Tuhan-Baranovskiy, M. I. (1994). *Politychna ekonomiiia Tugan-Baranowski* [Political Economy]. Kyiv : *Naukova Dumka* [in Ukrainian].
14. Korenets, D. (1931). *Torhovelno-kooperatyvne shkilnytstvo v Polshchi* [Trade and cooperative schooling in Poland]. *Kooperatyvna Respublika – Cooperative Republic*. (Part 7–8), (p. 254–262) [in Ukrainian].
15. Pavlyk, M. (1903). *Shcho teper diiaty? Pysmo M. Pavlyka do z'izdu rusko-ukrainskoi radykalnoi partii z 22.09.1902 r. i dodatok* [Now what to do? Scripture M. Pavlik to the Russian-Ukrainian Congress of the Radical Party from September 22.09.1902 and application]. Chernivtsi : *Drukarnia tovarystva «Ruska Rada»* [in Ukrainian].